

GÁBORJÁNI SZABÓ BOTOND

Kazay Sámuel és a Debreceni Kollégium

Egy könyvgyűjtő patikus élete és gyűjteményének sorsa.

Fejezet a historia litteraria magyarországi történetéből

Szerző: Gáborjáni Szabó Botond
ISBN 978-9-630-895-521

Kiadó: Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények,
2014 (498 oldal)

A könyv egy most elinduló sorozat első kötete, amelynek sorozatszerkesztője Bálint Ágnes és maga a szerző. A könyvet már elsőre kézbe véve is jól eső érzése támad az olvasónak. A borító esztétikus színvilága a Kollégium gyűjteményeinek jellegzetes arculatát és hangulatát adja vissza, amely izgalmas, eddig a széles körű olvasóközönség számára kevésbé ismert világba kalauzolja el az olvasót. A keményfedeles kötés valószínű, hogy időtállóan fog bizonyulni, és jó reménység szerint annak tartalma is, hiszen bár nem első, de széleskörű kutatásával egyedülálló a Kazay-kutatásban. Az Alföldi Nyomda által kinyomtatott könyvet kiváló minőségű színes képek sokasága tarkítja, amely a tárgyalat témáknak szemrevételezését lehetővé teszi és még az átlag olvasóban is kedvet támaszt a könyv elolvasása iránt, mert amiről a szerző értekezik az a maga képi valóságában a könyv lapjain nyomon követhető. A könyv szinte minden 5–6. oldalán egy-egy jó felbontású képet látnunk, amely rendkívüli módon élvezetessé teszi a könyv olvasását, és lehetőséget nyújt arra, hogy az érdeklődő olvasó akár csak egy részt is jó szíjjel olvasson el.

A Debreceni Református Kollégium történeti forrásainak kincses ládájából

egy igen értékes és sokak számára alig ismert gyöngyszemeket tárgyal a sorozat első kötetében a szerző. Öröndetes esemény ez, hisz a Kollégium könyvtára, kéziratára és gyűjteményei bővelkednek a még fel nem tárt, vagy nem teljesen feldolgozott anyagokban, és a nyugat-európai könyvtárakban fellelhető útmutatást adó könyvekhez hasonlóan ez a könyv egy jelentős lemaradást igyekszik bepótolni. A kötet olvasmányos formában bevezetést ad az egyik legértékesebb gyűjteménybe. A szerző szabatos fogalmazása, veretes stílusa a rendkívül sok adatot tartalmazó munka olvasását is élvezetessé teszi. A sorozat elindítása jó reménységgel lehetővé fogja tenni hasonló színvonalú munkák megjelentetését.

Gáborjáni Szabó Botond könyvét kézbe véve már első benyomásra is izgatott érzés fogja el az olvasót. Ki is az a Kazay Sámuel (1711–1797), miért is fontos a Kollégium, sőt az egyetemes magyar történetírás, a protestáns történelem és a debreceni várostörténet számára az ő gyűjtői munkássága. A debreceni patikus életének és munkásságának bemutatása azért is jelentős, mert a híres debreceni patikus gyűjteménye a Kollégium raritásainak jelentős részét foglalja magába. A szerző arra törekedett,

hogy bemutassa a 18. század derekán a korszak egyik legjelentősebb polgári magánkönyvtárát létrehozó, igen széles nemzetközi kapcsolatokat kiépített debreceni gyógyszerész életútját, tanulmányait, személyiségét, könyvészeti szakértelmét és magát a nem csak könyveket tartalmazó gyűjteményt. A könyv két fő részre osztható. Az elsőben az előbb felsorolt témák vannak alaposan részletezve, míg a második részben, a 261. oldaltól kezdve a gyűjtemény adattárát találhatjuk. Az első rész a bevezetőt és az epilógus leszámítva nyolc nagyobb fejezetre oszlik, amelyből a legalaposabban tárgyalt témakör „Kazay Sámuel gyűjteményének leírása, tematikai csoportjai” rész.

A munka megvalósításához a szerző több száz oldal, főként latin forrást térképezett fel és vizsgált meg. Ez már önmagában is ritkaság, hiszen a latin nyelvű műveltség, ma már teljesen megszűnőben van Debrecenben és sajnos az országban is.

Ez azt is jelenteni fogja, hogy a hihetetlenül gazdag kollégiumi gyűjtemények, amelyekben a latin nyelvű források meghatározóak szinte sose lesznek feltárva. Gáborjáni Szabó Botond munkája talán arra is figyelmeztet bennünket, hogy a Debreceni Református Kollégiumban a latin oktatást a hagyományokra és a gazdag forrásanyagra tekintettel is kiemelten kellene kezelni, és annak minden támogatást megadni, hogy a Kollégium fontos, nemzetközi jelentőségű kutatóközponttá válhasson saját kincseinek nemzetközi szintéren való

bemutatása által is. A szerző alapos, hangyaszorgalmú munkája most már lehetővé teszi a Kazay gyűjtemény forrásainak alapos vizsgálatát is, az igen sokrétű forrásoknak további kutatását, amelyben hihetetlenül gazdagon megjelenik a filozófia, orvostudomány, gyógyszerészet, botanika, kémia, fizika, földrajzi útleírások, atlaszok, csillagászat, jog, egyházjog, a történelem és segédtudományai. A debreceni patikus 2500 kötetet kitevő kollektója teljesen megállja a versenyt más, kortárs fúurak és vezető tudósok könyvgyűjteményeivel.

Azonban a Kazay-gyűjtemény ennél jóval több volt az értékes kötetek mellett igen értékes érem és régiséggyűjtemény is kiegészítette a kollektiót.

Nagyon érdekfeszítő kérdés az, hogy miként is jöhetett létre egy várfalakkal nem rendelkező, a kincses Kolozsvár építészeti szépségétől és sokszor polgári arculatától és korai gazdagságától elmaradó alföldi városban egy ilyen

káprázatosan gazdag magángyűjtemény, amelynek az értékét az is kiemeli, hogy más gyűjtemények, mint például Hatvani István kollégiumi professzor értékes gyűjteménye felszámolásra, elárverezésre kerültek. Talán az sem mellékes szál, amelyre a hazai kálvinizmus méltán büszke, hogy egy dunántúli köznemesi család gyermeke milyen sokra tudta vinni az életben, úgy hogy 37 évesen kezdte csak el felsőfokú tanulmányait Debrecenben. Már ez a tény önmagában is felcsigázza az olvasó kedvét a kötet tanulmányozására, hiszen nagyon szokot-

lan volt ez a helyzet is az adott korban. Minden jel arra mutat, amelyet a szerző több szálon is igazol, hogy egy rendkívül sokoldalú, művelt és tehetséges egyén hagyatékába tekint be az olvasó, aki a szerzeményeit sokszor kommentálta, azaz igen behatóan érdeklődött az adott művek tartalma iránt, és egyáltalán nem könyvespolcai ékesítésére, háza díszítésére szánta a szép, veretes munkák beszerzését!

A könyv tele van csemegékkel, amelyet bizonyára egy külön tárlatvezetéses kiállításon, mint amelyet a Szépművészeti Múzeumban is rendeznek, jól lehetne bemutatni. Bizonyára nagyon sokan értékelnének egy ilyen kezdeményezést Debrecen város érdemes közönségéből. Valóban krimibe illő szál az, hogy a Kazay-gyűjtemény sorsát befolyásolta, hogy a debreceni patikus (a Kollégium adósa) volt a Nagytanács egyetlen református tagja, aki elment a Szent Anna székesegyházba eskütételre. Kis anakronizmussal ökumenizmusnak nevezett felekezeti nyitottsága egy nyitott gondolkodású, de konzervatív értékeket preferáló ember életét mutatja be. A szerzőnek az is nagyon izgalmas kijelentése, hogy a korábbi szakirodalomban nyoma sem volt annak, hogy 1760 táján egy debreceni (egyébként 15 tehénnel rendelkező) gazda londoni és egyéb aukciókon szerezhette be ritka könyveit, és Pekingből rendeljen erotikus festménytekerccset. Ez is jól mutatja, hogy a könyveket, gyűjteményeket nagyon szerető patikus milyen szervesen része volt a nemzetközi világpolgárságnak, úgy hogy magyar reformátusságával azt szépen és szervesen össze tudta az kapcsolni. A patikus műveltségét, hihetetlen mértékű olvasottságát és tájékozottságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy folyton minősíti olvasmányait!

A könyvek beszerzésének folyamatát részletesen ecseteli a szerző. Rámutat, hogy milyen állhatatosan kellett kijárniuk a könyvgyűjtőknek sokszor az állami hatóságoknál a könyvek megszerzését. Rengeteg könyv ugyanis tiltott listán volt, de a debreceniek azokat is igyekeztek beszerezni. Megtudjuk azt is, hogy a patikusnak egy havi fizetésébe került Utrechtből Debrecenbe szállíttatni a könyveket, és emiatt sokszor a nyugat-európai piac helyett érdemes volt Bécsből vagy Pestről beszerezni a könyveket. Sokszor kellett hálapénzt fizetni a kereskedőknek egy-egy könyves láda elszállításáért például a híres debreceni szappannal. Roppant tanulságosak az észrevételei is, mint például az, amit Komáromi Csipkés György Bibliájára nézve tett a lábjegyzetben, amelyet érdemes lett volna a főszerzőben tartani, hiszen lebilincselő részletet közöl immár nem először. „A cenzúra szerint a bibliakiadás főbenjáró bűne volt, hogy a Szentlélek „nevére” akart kereszteltetni. („Elmenvén tegyetek tanítvánná minden népeket, megkeresztelvén őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevére”, míg Káldinál „nevében” szerepelt, Károlyinál pedig „nevébe”. Az ügy tanulságos fordulata, hogy a Szent István Társulat újabb katolikus fordításában a nevére olvasható, ahogyan az emiatt betiltott Komáromi Csipkésnél volt, míg a Magyar Bibliatanács protestáns fordításában a nevében található, ahogy Káldinál volt”. (p.112).

A csendes ellenreformáció időszakára nézve is izgalmas megállapításokat tesz a szerző. Tudatosan a debreceni országos vásárok alatt tanácskoztak a református egyház világi és egyházi vezetői is, hiszen ekkor 13–14 ezer szekér is megjelent a városban és kevésbé voltak az állami figyelem középpontjában.

Elképzelni is nehéz ilyen sok embert egy vásár alatt. Kazay Sámuel pedig ügyes 'kereskedőként' arra használta fel az alkalmat, hogy a Felvidék és Erdély könyvforgalmának jelentős részét ekkor bonyolítsa le. Nemcsak könyveket, hanem értékes középkori kódexeket is vásárolt. „A reformáció után a nürnbergi kolostori anyag jelentékeny része a helyi városi könyvtárba, illetve az altdorfi egyetem könyvtárába került. Nem véletlen hogy Kazay egyik nürnbergi kódexnek például 1717-es altdorfi bejegyzése van. A patikus Kazay kedvteléssel olvashatott ókori erotikus írásokat: Apuleius fő művéből három, Petronius Arbiter *Satyricon*jából négy kiadás volt könyvtárában. De a Kínából megszerzett az ún. *Chinensis pictura tekeres* erotikus jellege miatt már nem került a Kollégiumba a gyűjtő óvatossága miatt. Gyűjteményének másik izgalmas darabja a 18. századi könyvművészet egyik kivételes teljesítménye. A munkát a bécsi császári bibliotéka minden pazar részletét (freskóit, épületszárnyait kívül és belül, termeinek, galériáinak, sőt polcainak elrendezését díszével együtt) fényképszerűen bemutatja és ezeket kihajtható metszeteken keresztül csodálhatja meg az olvasó (p.211). A peregrinus diákok által hazahozott, régi, vagy elavult könyvek összessége nem vethető össze a Kazay gyűjteményben talált anyaggal. A szerző helyesen állapítja meg: „... szempontból elavult 18. századi magánkönyvtárak 16–17. századi szakirodalma. Nála sokszor a bibliofil szempontok, egy-egy régi kötet presztízse, szépsége, keresettsége, ritkasága, épsége, hajdani tulajdonosa vagy bejegyzései jelentették a fő vonzerőt” (p. 215). Érdemes megjegyezni, hogy Gáborjáni Szabó Botond statisztikailag is vizsgálja azt a költői vélekedést, amely szerint felénk azért vá-

sároltak volna könyvet, hogy szalonnát takarjanak a lapjaiba. A hatástörténetből jól kimutatható a németországi nyomtatású könyvek dominanciája, amelyet alig lemaradva a németalföldieké követ. A gyűjtő szemléletéről hadd álljon itt egy frappáns összegzés a szerzőtől. Kazay „sok tekintetben konzervatív szemléletét, ízlését a Rákóczi-szabadságharc utáni korszak határozta meg, történeti, teológiai és klasszikus érdeklődését egy késő humanista, keresztyén és sztoikus ideálokat őrző mentalitás befolyásolta. Annak ellenére, hogy Morus Tamás munkásságát, Erasmus királytükkrét nem csak hírből ismerte, gyűjteményében nincs különösebb nyoma államelméleti irodalomnak, sem Machiavellinek” (p. 218). Kazay Sámuel gyűjteménye jó pár fontos részterületen eltért a 18. századi magyarországi magángyűjtemények jellegzetességeitől, mint a természettudományok kimagasló aránya vagy a történeti és jogi irodalom átlagosnál szerényebb jelenléte. Más szempontokat vizsgálva azonban jól kivehető, mint például a teológiai és vallási irodalom, illetve a klasszikusok arányszáma terén nagyon is összhangban van a hazai tendenciákkal. A gyűjtemény anyaga, a szerző kapcsolatai azt mutatják, hogy a protestánsoknak kiváló nemzetközi kapcsolatai voltak még a hosszú ellenreformáció alatt is, és azokat egyértelműen a haza és haladás szolgálatába állították. A könyv hihetetlenül gazdag, a forrásanyagot valamint lelőhelyeket is áttekinthetően feltüntető második része, amelynek adatbázisba helyezése óriási munkát igényelt roppant fontos adatbázisa lesz a további magyar, és jó reménység szerint latinul kiválóan tudó külföldi szakemberek további kutatásai számára is. Érdemes lenne megfontolni erről az igen értékes anyagról egy rövid

munkát angolul is megjelentetni. Egy kis kritika is engedtessek meg itt. A szerző vonzódását mi se bizonyítja jobban, minthogy a hosszú évek alatt vizsgált témájába úgy beleszerelmesedett, hogy Kazayt egyik pillanatában „hősünknek” (p. 23) nevezi. Ez nem meglepő, hiszen ennek köszönhetően vált élővé, frissé és élvezetessé az anyag közlése. A néha felbukkanó, de nem zavaró személyes hangvételtől éppen ettől lesz ’ízese’ a könyv, és ennek révén jelennek meg iz-

galmas és apró részletek. A szerző nem hagiográfiát írt, hanem nagyon is tárgyilagosan elemezte a neves patikus életútját és munkásságát. A könyvet nagyon jó szívvel ajánlom minden olyan olvasó számára, aki szereti az egzotikus, egyszerűségi igényes szellemi utazásokat. Ilyen munkát ritkán lehet találni a sokszor igen szárazra sikerült, adatolós egyház- és helytörténetírásban.

Kovács Ábrahám